

KASVATUS & AIKA

KATSAUS

<https://doi.org/10.33350/ka.89971>

Vertaisvuorovaikutusta vahvistavaa pedagogiikkaa varhais(erityis)kasvatuksessa

Marja Syrjämäki

Lectio praecursoria kasvatustieteen väitöskirjaan Leikkien, havainnoiden, kannatellen – vertaisvuorovaikutusta vahvistavaa pedagogiikkaa varhaiserityiskasvatuksen toimintaympäristössä, Helsingin yliopistossa 8.11.2019.

Johdanto

Väitöstutkimukseni lähtökohtana on ajatus yhteen liittymisestä ja joukkoon kuulumisen tunteesta ihmisen myötäsyttyisinä tarpeina. Yhteisössä ja joukossa lapsi kokee osallisuutta, kehittyä, oppii, kukoistaa ja voi hyvin. Vuorovaikutus omassa vertaisryhmässä on lapsen elämän tärkeää sisältöä.

Yhteen kuulumisen tunne on keskeistä myös inklusiivisessa, kaikille yhteisessä kasvatuksessa. Inklusiolla ei tarkoiteta pelkästään tukea tarvitsevien lasten sijoittamista lähikouluun tai -päiväkotiin, eikä edes riittävän osaamisen ja resurssien varmistamista tarvittavan tuen toteuttamiseksi. Oleellista on kokemus osallisuudesta yhteisössä. (Ks. esim. Krisler, Powell & Pit-ten Cate 2019; Koster, Nakken, Pijl & van Houten 2009.) Yhteiseen leikkiin liittyminen ja yhdessä toimiminen on kuitenkin joillekin lapsille mutkikkaampaa kuin suu-
relle osalle ikätovereita tai päiväkodin lapsiryhmän jäseniä. Lapsen piirteet ja persoona, tai esimerkiksi vaikeus ilmaista itseään tai säädellä omaa toimintaansa, haastavat vuorovaikutusta lapsiryhmässä. Silloin aikuisen, varhaiskasvatuksen ammattilaisen, rooli korostuu (Suhonen 2009, 90; Laaksonen 2012, 32; Kalliala 2008, 50–51.) Sosiokulttuurisen teorian käsittein ilmaistuna: lapsi omaksuu yhteisönsä kulttuurisia tapoja ja kanssakäymistä aikuisen ohjaamana sekä havainnoissaan että aktiivisesti osallistuessaan. Aikuisen on *toimittava siltana* tukien yhteiseen toimintaan liittymistä ja *kannateltava* ehkäpä hitaastikin rakentuvaa vuorovaikutusta lasten välillä. (Rogoff 2003, 284–285; 2008.)

Systemistä pedagogiikkaa

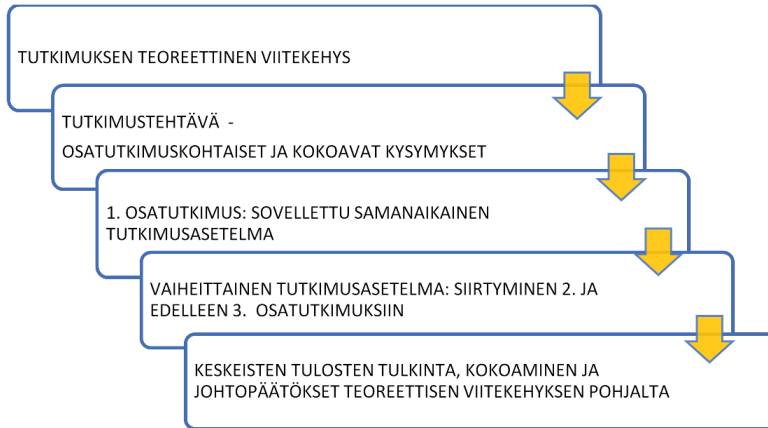
Sosiokulttuurisen teorian lisäksi myös ekologisen systeemiteorian ja systeemiällyn käsitteet ovat jäsentäneet väitöstutkimustani ja sen tulkintaa. Varhaiskasvatuksen ammattilaisen pedagogiikka jäsentyy osana sosiaalisten systeemien kokonaisuutta, jossa – yleisen systeemiteorian peruseräkkeen mukaisesti – kokonaisuuden yhdessä osassa eli systeemissä tapahtuva muutos aiheuttaa muutoksen myös kokonaisuuden muissa osissa. Varhaiskasvatuksen tutkimuksessa lapsen kehitystä tarkastellaan usein Urie Bronfenbrennerin (1979)

ekologisen systeemitheorian – useiden sisäkkäisinä kuvattavien systeemitasojen – muodostamassa kehyksessä. Siinä pedagoginen toiminta paikantuu keskeisimpään eli mikrosysteemiin, jolla tarkoitetaan sitä vuorovaikutusta, jossa lapsi on välittömästi osallisena – päiväkotiryhmää tai perhettä. Mesosysteemillä tarkoitetaan eri mikrosysteemien välisiä suhteita. Kahden tai useamman lapsen vaikuttavan systeemin väliset suhteet muodostavat eksosysteemin, ja kaikkia edellisiä yhdistävät kulttuuriset ja yhteiskunnalliset järjestelmät ovat osa makrosysteemiä. Systeeminen kokonaisuus muodostuu eri systeemitasojen vuorovaikutuksessa, ja mikrotason pedagogiikka on vastavuoroisessa suhteessa muiden systeemitasojen kanssa. Esa Saarinen ja Raimo P. Hämäläinen (2004) kuvaavat *systeemiäly*-käsitteellä kykyä toimia tarkoituksenmukaisesti monimutkaisissa sosiaalisissa verkostoissa. Systeemiälykäs henkilö havainnoi tietoisesti ympärillään olevia sosiaalisia systeemejä sekä itseään näiden systeemien osana. Systeeminen havainnointi, systeeminen ajattelu ja sen hyödyntäminen omassa toiminnassa, sekä systeeminen, positiivinen asenne toteutuvat systeemiälykkäässä pedagogiikassa (Törmänen, Hämäläinen & Saarinen 2016). Pedagogiikan ammattilainen toimii sekä systeemien havainnoijana että niissä osallisena. Keskeistä on kyky tehdä oikea-aikaisia ja tarkoituksenmukaisia ratkaisuja systeemisten havaintojen pohjalta.

Tutkimus varhaiskasvatuksen ja erityispedagogiikan rajapinnalla

Tutkimukseni tavoitteena on tuoda varhaiskasvatuksen tutkimukseen inklusiiviseen eli yhdenvertaisuutta ja oikeudenmukaisuutta korostavaan arvopohjaan sekä erityispedagogiseen tutkimukseen perustuvaa näkökulmaa – ja toisaalta avartaa erityiskasvatuksen asiantuntijoiden tietämystä varhaisvuosien pedagogiikan suuntaan. Tutkimuksessa tarkastellaan *varhaiserityiskasvatuksen toimintaympäristössä* toteutuvaa pedagogiikkaa. Näen varhaiserityiskasvatuksen – Päivi Pihlajaa ja Marita Neitolaa (2017) seuraten – sekä pedagogisena toimintana että erityispedagogisen tutkimuksen kohteena. Nämä molemmat määritellyt liittyvät kiinteästi omaan tutkimukseeni ja sen teoriataustaan. Edellisten lisäksi käsite viittaa varhaiskasvatuksen palvelurakenteisiin, joihin kuuluu myös tutkimukseni konteksti, integroitu erityisryhmä. Integroidussa ryhmässä on osa lapsista määritelty erityistä tukea saaviksi. Integroitu ryhmä voidaan myös nähdä inklusiivisena toimintaympäristönä, jossa tunnistetaan ja vaalitaan kehityksen ja yksilöllisten piirteiden moninaisuutta ja vahvistetaan kaikkien ryhmän lasten välistä vuorovaikutusta.

Väitöstutkimukseni on itsenäinen osa Helsingin yliopiston Varhaiskasvatuksen ja varhaiserityiskasvatuksen tutkimusryhmän hanketta *Varhaiserityiskasvatuksen laatu ja lasten kehitys ja oppiminen integroiduissa erityisryhmissä Helsingissä* (Suhonen, Alijoki, Nislin, Syrjämäki, Kesäläinen & Sajaniemi 2016). Lähtöoletukseni oli, että tutkimusryhmässä aiemmin tehdyn tutkimuksen perusteella korkealaatuisesta, integroiduissa ryhmässä toteutavasta pedagogiikasta voidaan löytää toimivia käytänteitä ja tapoja vahvistaa vertaisvuorovaikutusta ryhmän lasten välillä. Kolmesta erillisestä osatutkimuksesta ensimmäisessä tutkittiin ryhmien oppimisympäristöä varhaiskasvatuksen laadun elementtinä – erityisesti vertaisvuorovaikutusta vahvistavan pedagogiikan osalta, ja toisessa sekä kolmannessa varhaiskasvatuksen ammattilaisten pedagogista roolia osana lapsiryhmän toimintaa, leikkiä – niin ikään lasten välisen vuorovaikutuksen näkökulmasta. Tutkimuksessa sovellettiin monimetelmäisen tutkimuksen vaiheittaista tutkimusasetelmaa (vrt. explanatory sequential design, Cresswell & Plano Clark 2018, 71–81), jossa kvantitatiivisen datan analysoinnin perusteella määritellään tutkimuksen kvalitatiivisen vaiheen osallistujat ja tuotettava aineisto (Kuvio 1).

Kuvio 1. Tutkimusasetelma ja tutkimuksen eteneminen (Syrjämäki 2019).

Ensimmäisessä osatutkimuksessa arvioitiin oppimisympäristön laatua 17 integroidussa erityisryhmässä. Erotin strukturoidusta arviointilomakkeesta kymmenen vertaisvuorovaikutuksen vahvistamista kuvaavaa väitettä, joiden osalta määrällistä arviointitietoa syvennettiin analysoimalla samanaikaisesti tuotettua laadullista materiaalia (vrt. convergent mixed methods design, Cresswell & Plano Clark 2018, 65–66). Tulokset osoittivat monia lasten välistä vuorovaikutusta syventäviä työtapoja. Vuorovaikutusta vahvistettiin epäsuorasti fyysistä ja sosiaalista ympäristöä rakentamalla. Suoraa vuorovaikutuksen ohjausta pidettiin myös tärkeänä. Aikuinen auttoi lasta liittymään vertaisryhmään, oli saatavilla tai osallistui itse leikkiin. Parhaimmillaan varhaiskasvatuksen ammattilaiset tukivat lapsen sitoutumista paitsi toimintaan, myös vuorovaikutukseen. Oppimisympäristön arviointi vahvisti aiempaa tutkimusta – niin kokonaislaadun kuin myös vuorovaikutuksen vahvistamisen osalta. Laatu oli keskimäärin hyvää mutta sisälsi vaihtelua.

Toiseen osatutkimukseen kutsuttiin ensimmäisessä osatutkimuksessa toteutetun, vertaisvuorovaikutuksen vahvistamiseen liittyvän laatuarvion perusteella eritasoisia ryhmiä. Koska leikki nousi esiin – suorana aineistolainauksena – ”kaikkein tärkeimpänä asiana”, toisen osatutkimuksen keskiöön nostettiin vertaisvuorovaikutuksen vahvistaminen aikuisen ohjaamassa leikissä. Neljässä päiväkotiryhmässä tuotetusta videoaineistosta tunnistettiin varhaiskasvatuksen ammattilaisten käyttämiä pedagogisia ohjaustapoja, joiden pohjalta rakentui viiden erilaisen ohjaajatyypin typologia. Näistä *yksiulotteiseksi* nimeämäni ohjaajatyypit keskittyivät vain yhteen pedagogiseen ohjaustapaan – esimerkiksi havainnointiin tai leikkimiseen – kerrallaan. *Moniulotteinen*, erilaisia pedagogisia ohjaustapoja joustavasti yhdistävä ohjaajatyypit vahvisti lasten välistä vuorovaikutusta, yksiulotteiset tyypit keskittyivät dyadiseen vuorovaikutukseen aikuisen ja lapsen välillä. Eroa oli myös siinä, miten aikuiset tunnistivat ja vastasivat lasten aloitteisiin, mikä havainto päättyi – samaa videoaineistoa hyödyntäen – seuraavan osatutkimuksen tarkastelun kohteeksi.

Kolmannessa osatutkimuksessa huomio kiinnitettiin tilanteisiin, joissa oli osallisena tukea saava lapsi tai lapsia. Aineistosta tunnistetut aloitteet olivat nonverbaaleja, toiminnallisia-verbaaleja sekä verbaaleja. Aikuisten nonverbaalien ja verbaalien vastausten lisäksi osa

aloitteista, erityisesti sanattomat tai tukea tarvitsevien lasten aloitteet, jäivät tai jätettiin huomiotta. Edellisen osatutkimuksen tuloksiin peilaten: joustavasti toimiva, moniulotteinen ohjaajatyyppejä havaitsi ja vastasi aloitteisiin monipuolisesti ja suuntasi niitä vertaisvuorovai-
kutusta kohti.

Vertaisvuorovaikutusta vahvistavaa pedagogiikkaa

Lapset leikkivät linnan luona. Elisalla on Frozen-barbi Anna, Tuomaksella Ken. Matias leikkii mukana muovisella liskolla. Joni on rakentanut junarataa huoneen toisella puolella. Ryhmän opettaja Maija on sivummalla ja havainnoi lapsia. ”Auto...putosi” – sanoo Joni, kohdistamatta sanojaan erityisesti kenellekään. Toiset jatkavat leikkiään. ”Voi ei! Tarvitsetko sinne jonkun avustajan?”, kysyy Maija. ”Joo!”, vastaa Joni. ”Jonkun täytyy mennä auttamaan. Siellä on tapahtunut onnettomuus – Ken lähtee heti apuun, samoin Anna (vai Elsa...)”

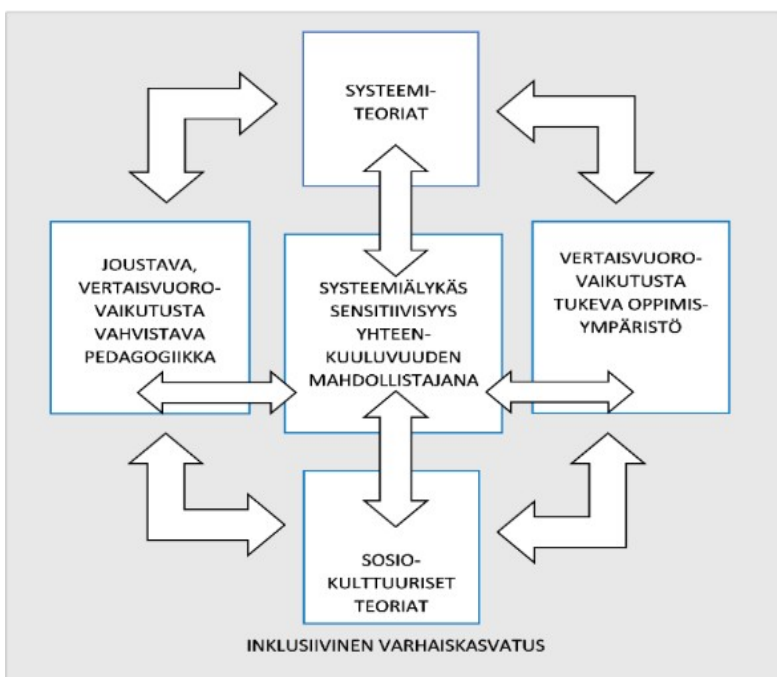
Elisa ja Tuomas siirtyvät hahmoinensa Jonin luo, ja hetken päästä myös Matias liikkuu liskonsa kanssa lähemmäs. ”Onnistuuko se pelastaminen? Saiko ne pelastettua sen junan?”, Maija kysyy, ja istuu itsekin junaradan äärelle. Matias seuraa häntä: ”Tää liskokin tuli mukaan, tää menee junaraiteita pitkin”. (Syrtämäki, Pihlaja & Sajaniemi 2018, 426. Suomennettu.)

Aineistoesimerkissä lasten leikki mahdollistui leikille varatun ajan, tilan ja lasten käytössä olevan materiaalin jäsentämänä. Erityisopettaja Maija ei kuitenkaan tyytynyt vain fyysisen ympäristön rakentamiseen. Esimerkin kuvaamasta pelastusoperaatiosta alkoi pitkäkestoinen, ympäri huonetta laajeneva leikki, jossa Anna, Ken ja lisko rakensivat rataa ja taloja. Junankuljettaja Joni sai välillä lainata Tuomaksen Keniä, Ken oppii rullalautailemaan ja Matias rakensi legoista toisen liskon, joka sai kaveriksi valtavan kokoisen legorobotin. Maija vetäytyi ajoittain kauemmaksi seuraamaan lasten toimintaa ja siirtyi välillä lähemmäs, osallistumaan, mallittamaan tai sanoittamaan leikkiä. Maija näyttäytyi moniulotteisena ohjaajana, *mahdollistajana*, jonka antama tuki vahvisti lasten välillä rakentuvaa vuorovaikutusta. *Sosiaalinen kannattelu* toteutui aikuisen sensitiivisen läsnäolon ja leikkiä oikea-aikaisesti rikastavan pedagogiikan kautta. Maija *tunnisti* Jonin repliikin aloitteeksi, joka ei varsinaisesti kohdistunut keneenkään, ja *käänsi aloitteen* toisten lasten suuntaan. Omilla repliikeillään ja toiminnallaan hän tuki vuorovaikutuksen ja yhteisen leikin syntymistä. Maija käytti systeemiälykästä havainnointikykyä ja reagoi tehokkaasti. Hän kykeni hahmottamaan leikkitalannetta sosiaalisten suhteiden näkökulmasta ja teki pedagogisessa toiminnassaan ratkaisuja näiden havaintojen pohjalta.

Asetin väitöskirjani yhteenvedossa kaksi kokoavaa kysymystä: 1) *Miten tutkimuksen tuloksia voidaan selittää dynaamisten systeemiteorioiden näkökulmasta?* sekä 2) *Miten tutkimuksen tuloksia tulkitaan sosiokulttuurisen teorian käsitteillä?* Tämän tutkimuksen tuloksista tehdyn tulkinnan perusteella systeemiteoriat ja sosiokulttuurinen näkemys lapsen kasvun tukemisesta kohtaavat systeemisesti joustavassa pedagogisessa toiminnassa (Kuvio 2). Näin hahmotettavan pedagogiikan toteuttaminen edellyttää herkkää havainnointia, jonka olemusta on tässä tutkimuksessa avattu edelleen sosiokulttuurisen teorian käsitteillä – ohjattu osallisuus ja kannattelu ovat välttämätön osa pedagogiikkaa silloin, kun lapsen omaan aktiivisuuteen pohjautuva osallisuus ei vielä toteudu. Tutkimuksen tuloksia kokoa-
vaksi teoreettiseksi käsitteeksi olen lanseerannut ajatuksen *systeemiälykkästä sensitiivi-*

syydestä. Tämä käsite laajentaa aikuisen ja lapsen väliseen suhteeseen viittaavaa *sensitiivisyyden* (ks. esim. Ahnert 2003) käsitettä ja sisällyttäessään ammattilaiset aikuiset osaksi systeemistä kokonaisuutta myös syventää esimerkiksi Elly Singerin ja kollegoiden (2014) esittämää tulkintaa *ryhmäsensitiivisyydestä*, eli kyvystä havainnoida ja vastata yksittäisen lapsen tarpeisiin samanaikaisesti pienemmän tai suuremman lapsiryhmän kanssa toimissaan.

Tutkimuksessani tulkitsin systeemiälykkäästi sensitiivisiksi ne ammattilaiset, joiden tavoitteena oli rakentaa pedagogista oppimisympäristöä epäsuorin ja suorin keinoin vertaisvuorovaikutuksen vahvistamisen suuntaisesti, jotka mahdollistivat ja kannattelivat vuorovaikutuksen ja osallisuuden kokemuksia joustavasti toimien, ja jotka tunnistivat ja reagoivat myös nonverbaaleihin tai heikkoihin aloitteisiin ja suuntasivat niitä kohti vertaisvuorovaikutusta.

Kuvio 2. Tutkimuksen tulokset vuorovaikutuksessa teoreettisen viitekehyksen kanssa (Syrjämäki 2019).

Esitän tutkimukseni perusteella, että vuorovaikutus ja yhteenkuuluvuuden kokemukset ovat jokaiselle ihmiselle äärimmäisen tärkeitä, ja varhaiskasvatuksen ammattilaisen vastuulla on, että aivan jokainen lapsi – moninaisine piirteineen ja yksilöllisine tarpeineen – saa näitä kokemuksia. Tutkimukseni tarjoaa sekä käytännön pedagogiikkaa kuvaavia esimerkkejä että metakognitiivisia teoreettisia työkaluja pedagogisen työn tarkasteluun ja reflektointiin, vertaisvuorovaikutusta vahvistavaan pedagogiikkaan ja systeemiälykkääseen sensitiivisyyteen. Uskon tutkimuksella olevan merkitystä sekä käytännön pedagogisen työn että laajemmin varhaiserityiskasvatuksen ja inklusiivisen, kaikille yhteisen kasvatuksen arvioinnissa ja kehittämisessä.

Väitöskirja

Syrjämäki, Marja 2019. *Leikkien, havainnoiden, kannatellen – Vertaisvuorovaikutusta vahvistavaa pedagogiikkaa varhaiserityiskasvatuksen toimintaympäristössä*. Kasvatustieteellisiä tutkimuksia 59. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Kirjallisuus

- Ahnert, Lieselotte 2003. Parenting and alloparenting: The impact on attachment in humans. Teoksessa Carter, C. Sue, Ahnert, Lieselotte, Grossmann, K. E., Hardy, Sarah B., Lamb, Michael E., Porges, Stephen W. & Sachser, Norbert (toim.), *Attachment and bonding. A new synthesis*. Report of the 92nd Dahlem workshop on attachment and bonding, 229–244.
- Bronfenbrenner, Urie 1979. *The ecology of human development. Experiments by nature and design*. Cambridge: Harvard University Press.
- Cresswell, John W. & Plano Clark, Vicki L. 2018. *Designing and conducting mixed methods research*. 3. painos. Los Angeles: SAGE.
- Kalliala, Marjatta 2008. *Kato mua! Kohtaako aikuinen lapsen päiväkodissa?* Helsinki: Gaudeamus.
- Koster, Marloes, Nakken, Han, Pijl, Sip Jan & van Houten, Els 2009. Being part of the peer group: A literature study focusing on the social dimension of inclusion in education. *International Journal of Inclusive Education* 13 (2), 117–140. <https://doi.org/10.1080/13603110701284680>
- Krischler, Mireille, Powell, Justin J.W. & Pit-ten Cate, Ineke M. 2019. What is meant by inclusion? On the effects of different definitions on attitudes toward inclusive education. *European Journal of Special Needs Education*, 632–648. <https://doi.org/10.1080/08856257.2019.1580837>
- Laaksonen, Vilja 2012. Vuorovaikutustaidot ja lasten osallistuminen vertaisryhmässä. Kat-saus monitieteiseen tutkimuskirjallisuuteen. *Nuorisotutkimus* 1/2012, 3–19.
- Rogoff Barbara 2003. *The cultural nature of human development*. New York: Oxford University Press.
- Rogoff Barbara 2008. Observing sociocultural activity in three planes: Participatory appropriation, guided participation, and apprenticeship. Teoksessa Hall, Kathy, Murphy, Patricia & Soler, Janet (toim.), *Pedagogy and practice: Culture and identities*. Milton Keynes: Open University, 58–74
- Saarinen Esa & Hämäläinen Raimo P. 2004. Systems Intelligence: Connecting engineering thinking with human sensitivity. Teoksessa Saarinen, Esa & Hämäläinen, Raimo (toim.), *Systems intelligence. Discovering a hidden competence in human action and organizational life*. Systems Analysis Laboratory Research Reports. Helsinki: University of Technology, 9–37.
- Singer, Elly, Nederent, Merel, Penninx, Lotte, Tajik, Mehrnaz, & Boom, Jan 2014. The teacher's role in supporting young children's level of play engagement. *Early Child Development and Care* 184 (8), 1233–1249. <https://doi.org/10.1080/03004430.2013.862530>
- Suhonen, Eira 2009. *Eryityistä tukea tarvitsevan taaperon sopeutuminen päiväkotiryhmään. Monitapaustutkimus vuorovaikutussuhteista ja niiden rakentumisesta*. Tutkimuksia 304. Helsinki: Helsingin yliopisto.

- Suhonen, Eira, Alijoki, Alisa, Nislin, Mari, Syrjämäki, Marja, Kesäläinen, Jonna & Sajaniemi, Nina 2016. *Lasten kehittyminen ja oppiminen sekä henkilökunnan työhyvinvointi päiväkotien integroiduissa erityisryhmissä*. Helsinki: Helsingin kaupungin varhaiskasvatusvirasto [www-lähde]. < <https://docplayer.fi/24384170-Lasten-kehittyminen-ja-oppiminen-seka-henkilokunnan-tyohyvinvointi-paivakotien-integroiduissa-erityisryhmissa.html> > (Luettu 8.10.2019).
- Syrjämäki, Marja, Sajaniemi, Nina, Suhonen, Eira, Alijoki, Alisa & Nislin, Mari 2017. Enhancing peer interaction: an aspect of a high quality learning environment in Finnish early childhood special education. *European Journal of Special Needs Education* 32 (3), 377–390. <https://doi.org/10.1080/08856257.2016.1240342>
- Syrjämäki, Marja, Pihlaja, Päivi & Sajaniemi, Nina 2018. Enhancing peer interaction during guided play in Finnish integrated special groups. *European Early Childhood Education Research Journal* 26 (3), 418–431. <https://doi.org/10.1080/1350293X.2018.1463908>
- Syrjämäki, Marja, Pihlaja, Päivi & Sajaniemi, Nina 2019. Enhancing peer interaction in early childhood special education: Chains of children's initiatives, adults' responses and their consequences in play. *International Journal of Early Childhood* 47 (5), 559–570. <https://doi.org/10.1007/s10643-019-00952-6>
- Törmänen, Juha, Hämäläinen, Raimo P. & Saarinen, Esa 2016. Systems intelligence inventory. *The Learning Organization* 23 (4), 218–231. <https://doi.org/10.1108/TLO-01-2016-0006>

KT Marja Syrjämäki työskentelee yliopistonlehtorina Helsingin yliopistossa.